

A portálok hatalma

A portáltulajdonosoknak az online kommunikációs láncban megkülönböztetett, előnyös helyzetük van. Ez az előny azokkal szemben érvényesül, akik az internetbe való belépésre használják, vagy akik arra, hogy ugrópontokat találjanak más webhelyekhez. A portáltulajdonosoknak nemcsak arra van lehetőségük, hogy befolyásolják azokat a webhelyeket, amelyeket a használók rajtuk keresztül keresnek fel, hanem ismereteket gyűjthetnek a fogyasztók választási szokásairól, keresési útvonalairól és érdeklődési körükről. Ez lehetővé teszi számukra, hogy használói közösségük egyfajta profilját kialakítsák, amely nem általános demográfiai adatokon alapul, hanem a fogyasztói szokásokkal, viselkedéssel kapcsolatos. A jövő technológiája lehetővé teszi, hogy a fogyasztó által követett keresési útvonalat feljegyezze és értékelje, s így személyre szóló használói profilt alakítson ki a portált üzemeltető részére. Ezek a profilok segítik a fogyasztót az általa érdekelt termékek információinak azonosításában, de legfőképpen hatalmat kölcsönöznek a portáltulajdonosnak.

Az elmúlt években különféle szervezetek foglalkoztak portálok fejlesztésével. Indítékaik változóak, kezdve egy használói közösség kialakításától a jó piaci helyzet megteremtéséig. A nyilvános szektor növekvő piacosodásával és az állandó vevőkör kialakításának trendjével ezek az indítékok közelednek egymáshoz. A támogatók közötti megállapodások és szövetségek központi szerepet töltenek majd be azoknak a portáloknak a fejlesztésében, amelyek az egyetemi, kutatóintézeti és szakmai közösségeknek biztosítanak hozzáférést számukra releváns információkhoz. Ha a fogyasztók és az információhasználók megbíznak a portálokban, mint olyan eszközökben, amelyek a tudás útvesztőjén – az interneten – keresztül utat mutatnak nekik, meg kell ismerkedniük a különböző típusú portálokkal, és azokkal a tényezőkkel, amelyek befolyásolják azoknak az információknak a minőségét, természetét és körét, amelyek eléréséhez a portál segíti őket.

/ROWLEY, Jennifer: Portal power. = ASLIB Managing Information, 7. köt. 1. sz. 2000. p. 63–64./

(Roboz Péter)

Az Európai Unió kísérleti programja az Orosz Állami Könyvtár információs rendszerének létrehozására

A TACIS (*Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Mongolia*) EU-program célja segítségnyújtás a Független Államok Közössége és Mongólia számára, ezen belül az egyik fő feladat az Orosz Állami Könyvtár (OÁK) információs rendszerének kialakítása.

V. I. Leninről, és akkor kapta az össz-szövetségi nemzeti könyvtári státust. 1992-ben a könyvtár neve *Orosz Állami Könyvtár*ra változott, nemzeti könyvtári feladatait azóta a szentpétervári orosz nemzeti könyvtárral közösen látja el.

Az OÁK 42 milliós állományával Európa legnagyobb, és a világ második legnagyobb könyvtára. A könyvnyomtatás feltalálásától kezdődően 247 élő és holt nyelven tartalmaz dokumentumokat, köztük gazdag kéziratgyűjteményt. A könyvtár befogadott számos magángyűjteményt és archívumot is. A gazdag állományról a könyvtár honlapja tájékoztat (<http://www.rsl.ru>).

A könyvtár Rumjancev gróf, birodalmi kancellár magángyűjteményéből alakult ki, aki azt az orosz népnek adományozta. A könyvtár, levéltár és múzeum 1831-ben nyílt meg a gróf szentpétervári házában, és 1861-ben került át Moszkvába. 1918-ban, amikor Moszkva lett a főváros, az ország legfontosabb könyvtára lett. 1925-ben nevezték el

A könyvtár a kezdettől fogva megkapja az orosz kiadványok köteles példányait, a Szovjetunió időszakában más szovjet tagállamok kiadványiból is részesült. Éves gyarapodása – a bel- és külföldi kiadványokat egyaránt figyelembe véve – 500 ezer egység.

Az OÁK nemzeti könyvtári funkciói mellett óriási közkönyvtárként is működik. Emellett használói körébe tartoznak a kormányzat, a parlament és a moszkvai hatóságok is. Jelenleg 200 ezer olvasót tartanak nyilván, akik közül sokan felsőoktatási intézmények hallgatói. Naponta kb. kétszázan iratkoznak be. A napi olvasói forgalom gyakran eléri az ötezer látogatót, a 22 olvasóteremben mintegy 30 ezer dokumentumot vesznek kézbe. A könyvtárat 18. életévének betöltése után bárki

használhatja. A könyvtárban 2500-an dolgoznak, a munkatársak sokféle szakterületet képviselnek. A könyvtár a hét minden napján 12 órán át tart nyitva, a város központjában fekszik.

A számítógépesítés kezdetei

Az OÁK automatizálásának története más nagykönyvtárakéhoz hasonlóan leginkább kis lépések sorozataként jellemezhető, amelyek két évvel ezelőttig nem eredményeztek lényeges változást. Az automatizálás kérdése már a 60-as évek végétől napirenden volt, amikor egy vezető orosz szoftver-előállítót megbíztak egy könyvtári célokra szolgáló programcsomag előállításával. A vállalkozás sikertelenségét követően 1990-ben a VTLS rendszert installálták egy Hewlett-Packard számítógépen. Két évig dolgoztak a szoftver adaptálásán, majd források hiányában feladni kényszerültek ezt a próbálkozást is.

1994-ben az UNESCO egy bizottságot alapított az OÁK megmentésére, amely vizsgálati jelentést készített a könyvtár munkafolyamatainak korszerűsítése érdekében. Később erre a jelentésre alapozva készült el az Európai Bizottságnak az új technológiák bevezetését célzó vizsgálata. Egy angol, francia és orosz szakértőkből álló csoport kidolgozta az integrált könyvtári rendszer bevezetésének tízéves tervét, amelynek összköltségét 11 275 000 dollárra becsülték. 1995-ben az IBM-mel megállapodtak egy olyan rendszer kifejlesztéséről, amelynek specifikációját a moszkvai és a szentpétervári könyvtárak közösen állították össze. Pénzeszközök hiányában ez a próbálkozás is kudarcba fulladt. 1997–1999-ben az OÁK-ban a katalógizáláshoz kidolgoztak egy MS-DOS alapú számítógépes programot (MEKA néven), kiépítették a helyi hálózatot, személyi számítógépeket állítottak be, és megkezdték az online katalógizálást. Először az 1998 után kiadott orosz könyvekkel, amit az 1999 után megjelent külföldi irodalom követett.

A TACIS program indulása és résztvevői

A TACIS program kezdetén ezzel párhuzamosan írtak ki tendert az OÁK információs rendszerének létrehozására; a program költségvetéséből egyrészt orosz és külföldi partnerek együttműködését támogatják a legkülönbözőbb területeken, más-

részt a know-how átadását és eszközök beszerzését kívánják elősegíteni. A kísérleti projektet 1996 és 2000 között a TACIS program távközlési szektora finanszírozta.

A pályázati kiírás 1998 tavaszán jelent meg az Európai Közösség hivatalos közlönyében. Tizen-nyolc hónapos időtartamra egymillió ECU-t irányoztak elő. A program 1998 decemberében indult. Megvalósítására egy európai konzorcium kapott megbízást a moszkvai *British Council* irányításával. További partnerek: a skót *Nemzeti Könyvtár*, a digitalizálással foglalkozó francia *Jouve S. A.* cég (a moszkvai Prosoft céggel együttműködve), a hálózatfejlesztés területén jártas *EDS Deutschland* cég (orosz partnere a Lanit), az egyesült királyságbeli *Institute of Public Finance* és a hollandiai székhelyű *International Procurement Agence* (ez utóbbi az Európai Bizottság követelményei szerinti közbeszerzésekre szakosodott). A projekt sikeréhez nagyban hozzájárultak az OÁK, az Orosz Nemzeti Könyvtár, a Tudományos Akadémia Könyvtára és a Moszkvai Állami Egyetem szakemberei.

Megoldandó feladatok

A projekt célja az volt, hogy az OÁK gyűjteményei a használók eddiginél szélesebb köre számára váljanak hozzáférhetővé mind helybeni használatra, mind az interneten keresztül. A munkaprogram négy összetevője:

- használói igényvizsgálat, helyzetfelmérés (a technikai infrastruktúra, a tájékoztató szolgálat és a katalógizálási gyakorlat területén);
- a hagyományos katalógusok és a meglévő adatbázisok konverziójának megtervezése, egy integrált könyvtári rendszer funkcióinak, a helyi és globális hálózati architektúrának a kidolgozása,
- üzleti, bevételi és képzési terv kidolgozása;
- a kísérleti terv megvalósítása a következő lépésekben: a szoftver és a hardver kiválasztása és installálása, a katalógus-adatbázis létrehozása, a hálózatok kiépítése, a képzési program kivitelezése.

Mindezek során tekintettel kellett lenni az EU viszonylag sok időt igénylő, nyilvános tendereztetési előírásaira az 50 000 ECU-t meghaladó beszerzések esetében. A projekt végén hat hónapot tartálkolni kellett a megvalósításra és a tesztelésre, ezért mindössze egy év állt rendelkezésre a speci-

fikálásra, a tenderre, az installálásra és a honosításra. A projekt kezdetekor nyolc hetet töltöttek a résztvevők konzultációkkal, amelyek eredményeképpen összeállították a részletes munkatervet (az egyes lépések pontos ütemezését is beleértve).

Eredmények

A nyilvános tender élénk érdeklődést váltott ki. A követelmények között a következők szerepeltek: a cirill és a latin betűkészlet kezelése, kliens-szerver architektúra, az összes könyvtári munkafolyamat támogatása, az összes parancs és a dokumentáció lefordítása orosz nyelvre, adatok importálása és exportálása a RusMARC nemzeti katalogizálási formátumba és MARC21 formátumba. A választás az Ex Libris cég Aleph 500-as rendszerére esett. Az elemzési, képzési és fordítási munkákat elvégezték, a szervert (Sun Enterprise 450) és a hálózati szoftvert (Novell Netware), valamint a személyi számítógépeket (Pentium) két meghívásos belföldi tender keretében szerezték be.

Az EU-teambe bekapcsolódott orosz szakértőknek és az OÁK szakembereinek együttműködésével készültek el a meglévő adatbázisok konvertálásához szükséges programok. A Jouve, a Prosoft és az OÁK kooperációjával került sor a 19. századi orosz szerzők katalógusának konverziójára, amely félmillió rekordjával a katalógus-adatbázis alapjául szolgált. További eredmények: létrejött a helyi hálózat, a könyvtár 15 munkatársát kiképezték a személyzet oktatására, a munkatársakból megalakult egy ötfős szakértői csoport, lezajlott két tanulmányút Nagy-Britanniába és Franciaországba, szemináriumokat szerveztek a retrospektív konverzióról, az üzleti tervezésről és a marketingről, a folyamatos modernizálás érdekében kidolgozták a pénzügyi források megszerzésének tervét és stratégiáját. A könyvtárak digitális jövőjének menedzselése címmel nemzetközi konferenciát tartottak, amelyen 21 országból 400 szakember vett részt.

A projekt menedzselése

A TACIS program szigorú tervezési, jelentéstételi, egyeztetési, valamint kölcsönös tájékoztatási és dokumentálási kötelezettségeket írt elő. A projektet a British Council részéről *Monika Segbert*, az OÁK részéről *Alexander Visly* irányította. A könyvtár személyzete különböző munkacsoportokban jelentős többletmunkát vállalt.

Kapcsolódó projektek

Az OÁK-ban más információtechnológiai projektek is folynak, egy közös stratégiai terv keretében. Ezek közül kiemelést érdemel:

- Az *OREL* projekt (Open Russian Electronic Library = nyilvános orosz elektronikus könyvtár): a legjelentősebb orosz szerzők műveit (köztük grafikai, képi és hangzó anyagokat) teszi hozzáférhetővé az interneten. Jelenleg elérhetők az orosz Nobel-díjasok munkái is.
- A *Meeting of Frontiers* (A határok találkozása) projekt keretében angol és orosz nyelvű digitális könyvtárak alakítanak ki, amelynek tárgya Alaszka és Szibéria felfedezése és története.
- Az *Internet kávéházban* egyszerre 40 használó foglalhat helyet.
- A *Memory of Russia* (Oroszország emlékezete) projekt az UNESCO Memory of the World programjainak része. Ennek termékei: egy CD-ROM, amelyen 15. századi kéziratok találhatóak, továbbá plakátok digitális másolatai a könyvtár weblapján.
- Az *ADAMANT* projekt keretében 1999-től az azonos nevű cég a gyűjtemény egyes részeinek digitalizálását támogatja 100 számítógépes munkahely és szkennerek beszerzésének szponzorálásával. A tervek szerint havonta tízezer könyvet fognak digitalizálni.
- Az internetforrások digitalizálási projektje keretében a Dublin Core metaadatszabvány szerint tájékoztatják fel a forrásokat. A költségeket az alapkulatásokat támogató alapítvány fedezi.
- A 15–16. századi régi *szláv könyvek digitális könyvtárának* (ősnyomtatványok teljes szövegeinek) munkálatait a Soros Alapítvány támogatja.

Tapasztalatok

A projekt résztvevői sok tapasztalattal lettek gazdagabbak: egyedülálló alkalom volt számukra, hogy egy nagyszerű, több nemzet szakembereiből álló csapat tagjaiként dolgozhattak. A projekt kezdetén közös megegyezéssel kialakított munkaprogram vezérfonalként húzódott végig az egész projekten. Mindenki egyetért abban, hogy a sikeres első lépések — bármilyen kicsinek is tűnnek a könyvtár nagyságrendjeihez képest — sokkal nagyobb jelentőségűek annál, mintha több problémát kívántak volna egyszerre megoldani. A projektet meglehetősen bonyolult körülmények közepette kellett lebonyolítani (erre csak egy példa az orosz közszolgálati intézmények anyagi helyzete), ezt

mindannyian pozitív kihívásnak tekintették. A különböző nemzetek képviselői rugalmasságról, kölcsönös bizalomról és jóindulatról tettek tanúbizonyságot, élénk tapasztalat- és véleménycsere alakult ki köztük. A sajtóban közreadott híradások újabb szponzorok érdeklődését keltették fel. A TACIS program munkatársai Brüsszelben és Moszkvában is rendkívül konstruktívan és eredményekre töreően dolgoztak a projekt érdekében.

A TACIS program folytatása

A TACIS program hivatalosan 2000 júniusában zárult a nyilvánosan hozzáférhető OPAC és az integrált rendszer sikeres üzembe állításával. Az Európai Bizottság 300 000 ECU támogatással jóváhagyta a program hat hónapos meghosszabbítását, amelynek során a hálózat bővítésével, az online katalógizálás bevezetésével, a változások menedzselésével foglalkozó szemináriumok szervezését tűzték ki célul. 2000 decemberében németországi tanulmányútra kerül sor. Az Európai

Unió Delegációjának moszkvai irodája további 50 000 ECU-t adományozott a „Bystro” programból az OÁK angol nyelvű weblapjának elkészítéséhez.

Öt nagykönyvtár az OÁK vezetésével pályázatot nyújtott be egy, a TACIS-t követő projektre. Az OÁK a Moszkvai Állami Egyetem és a duma könyvtárával, a nemzeti könyvtárral és az Idegen Nyelvű Irodalom Könyvtárával konzorciumot hozott létre „Orosz könyvtárak a harmadik évezredben” néven. Céljuk közös virtuális katalógus létrehozása, közös licencszerződések kötése, elektronikus források beszerzése, közös digitalizálási koncepció kidolgozása, a könyvtárak, múzeumok és levéltárak digitális forrásainak konvergenciája.

/SEGBERT, Monika–VISLY, Alexander: TACIS. Ein Pilotprojekt der Europäischen Union: Schaffung eines Informationssystems für die Russische Staatsbibliothek. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 47. köt. 5. sz. 2000. p. 483–494./

(Hegyközi Ilona)

Negyvenéves a Naučnye tehničeskije biblioteki

A *Naučnye i tehničeskije biblioteki* 1961-ben tematikus gyűjteményként jelent meg, s mint ilyen, a műszaki könyvtárakra koncentrált. Azonban csakhamar havonta megjelenő folyóirat lett belőle. Illetőségi köre is kiszélesedett: mindmáig a műszaki és természettudományi szakirodalom-olvasás gyakorlati és elméleti kérdéseivel foglalkozik attól függetlenül, hogy mindez milyen hálózatokban, milyen típusú könyvtárakban valósul meg.

A folyóirat első 25 évét részletesen feltárták (vö. a folyóirat 1986. évi 10. számának anyagával). Azóta előbb lassú, majd gyors változások zajlottak le a közölt dolgozatok tematikájában és egyéb ismérveiben. Ezek – statisztikai számlálás alapján – a következők:

- fokozatosan csökkentek, majd eltűntek hasábjairól a szovjet világban megkövetelt „mussz-cikkek”;
- mind több elméleti cikk jelent meg;
- az új információs technológiák bemutatása megduplázódott;

- több új témakör honosodott meg az egymás után sorjázó számokban és évfolyamokban: közülük a legfontosabb és legfrekvenciáltabb az információs társadalomé; továbbiak: menedzsment, marketing, támogatások megpályázása, a hagyományos könyvtári tevékenységek új módszerei;
- szerzői gyakran foglalkoznak a könyvtári hivatás, a képzés és továbbképzés kérdéseivel;
- az utóbbi évtizedben szimbolikussá vált az általános és a szakkönyvtárügy közötti határvonal;
- a folyóirat szerzői gárdája és szerkesztőbizottsága szakmai kiválóságokból áll. Legtöbbet a moszkvai és szentpétervári tudósok publikálnak.

A közeljövőben a folyóirat várhatóan főként a szakkönyvtárügy fejlődésével és az internet általánossá válásával fog foglalkozni. A folyóirat számára – rendezett szerzői és támogatói táborának köszönhetően – a jövő kedvezőnek látszik.

/GLEBOVA, S. P.: Rezul'taty obšej raboty. Analiticheskaa recenziya. = Naučnye i tehničeskije biblioteki, 10. sz. 2001. p. 83–89./

(Futala Tibor)